

Түсті: 27.06.2025 Мақұлданды: 29.06.2025 Онлайн қолжетімді: 30.06.2025

DOI: <https://www.doi.org/10.32523/2791-0954-2025-14-2-33-42>

Халықаралық құқық нормаларына сәйкес Қазақстан Республикасында мүмкіндігі шектеулі балалардың білім алу құқықтарының жүзеге асырылуы

Ергалимова Ақбопе Н.

Заң ғылымдарының магистрі,

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті халықаралық құқық кафедрасының докторанты,

Астана, Қазақстан.

e-mail: akbope_80kz@mail.ru

ORCID: 0000-0002-0230-2657; JEL-code: K33 Халықаралық құқық

Аңдатпа: Мақалада халықаралық құқық нормаларына аясында Қазақстан Республикасында мүмкіндігі шектеулі балалардың білім алу құқықтарының жүзеге асырылуы мәселелері қарастырылады.

Зерттеуде БҰҰ Бала құқықтары туралы конвенциясы мен Мүгедектердің құқықтары туралы конвенциясының негізгі ережелері талданып, олардың Қазақстан заңнамасына ықпалы сарапталады. Сонымен қатар, инклюзивті білім беру жүйесінің қалыптасуы, ерекшелігі, қол жеткізілген жетістіктері көрініс табады.

Мақала авторы еліміздегі мүмкіндігі шектеулі балалардың қазіргі таңдағы білім алу құқықтарын жетілдіру бойынша да қажетті ұсыныстар енгізді.

Түйін сөздер: Саламанка декларациясы, мүмкіндігі шектеулі балалар, инклюзивті білім беру, ерекше білім алу қажеттілігі бар балалар, Инклюзияны қолдау кабинеттері, ABA Therapy

Realization of the rights of children with disabilities to education in the Republic of Kazakhstan in accordance with the norms of international law

Akbope Yergalimova

Master of Law,

Doctoral Student at the Department of International Law, L.N. Gumilyov Eurasian National University,

Astana, Kazakhstan.

e-mail: akbope_80kz@mail.ru

ORCID: 0000-0002-0230-2657; JEL-code: K33 International law

Abstract: The article examines the issues of implementing the rights of children with disabilities to education in the Republic of Kazakhstan within the framework of international law.

The article analyzes the main provisions of the UN Convention on the Rights of the Child and the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, as well as their impact on the legislation of Kazakhstan. In addition, the formation, features and achievements of the inclusive education system are covered.

The authors of the article also offer the necessary recommendations for improving the situation with ensuring the rights of children with disabilities to education in the country.

Keywords: Salamanca Declaration, children with disabilities, inclusive education, children with special educational needs, inclusion support rooms, ABA Therapy

Реализация прав детей с ограниченными возможностями на образование в Республике Казахстан в соответствии с нормами международного права

Ақбопе Н. Ергалимова

Магистр юридических наук,
докторант кафедры международного права Евразийского национального
университета им. Л.Н. Гумилева,
Астана, Казахстан.

e-mail: akbope_80kz@mail.ru

ORCID: 0000-0002-0230-2657; JEL-code: K33 Международное право

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы реализации прав детей с ограниченными возможностями на образование в Республике Казахстан в рамках международного права.

В статье анализируются основные положения Конвенции ООН о правах ребенка и Конвенции о правах инвалидов, а также их влияние на законодательство Казахстана. Кроме того, освещаются становление, особенности и достижения системы инклюзивного образования.

Авторы статьи также предлагают необходимые рекомендации по улучшению положения с обеспечением прав детей с ограниченными возможностями на образование в стране.

Ключевые слова: Саламанкская Декларация, дети с ограниченными возможностями, инклюзивное образование, дети с особыми образовательными потребностями, кабинеты поддержки инклюзии, ABA Therapy

Кіріспе

Мүмкіндігі шектеулі балалардың маңызды құқықтарының біріне олардың басқа дені сау балалармен қатар сапалы білімге деген құқықтары табылады. Сапалы әрі тең білімді иелену арқылы мүмкіндігі шектеулі балалар қоғамдық өмірге барынша бейімделіп, болашақта сол қоғамнан өзінің тиісті орнын тауып, «дүниенің бір кірпіші болып қалануға» мүмкіндік алады. Сәйкесінше мүмкіндігі

шектеулі балалардың тиісінше деңгейде сапалы білім алу құқықтарын қамтамасыз етілуі мемлекеттер тарапынан жоғары деңгейде жүзеге асырылуы тиіс.

Мүмкіндігі шектеулі балалар білім беру мен тәрбиелеудің ерекше жағдайларын қажет етеді. Ұзақ жылдар бойы қалыптасқан білім беру жүйесіндегі әлемдік тәжірибе мүмкіндігі шектеулі балалардың даралық қажеттіліктерін қанағаттанадыра алмағандықтан жалпы білім беру жүйесінен шетке шығып қалатындығын көрсетті. Мүмкіндігі шектеулі балаларға білім беру үшін ұйымдастырылған арнайы білім беру нысаны (арнайы мектептер, арнайы мектеп-интернаттар, арнайы сыныптар) бұндай балаларды қоғамға интеграциялауды толыққанды қамтамасыз ете алмады: денсаулық жағдайлары мен даму қабілеттері, ерекшеліктері бірдей балалардан құралған топтардағы оқу үрдісі балалардың жеке тұлға болып қалыптасуына, жалпы әлеуметтік дамуларында тиімді нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік тудырмады. Халықаралық қауымдастық мүмкіндігі шектеулі балаларға сапалы білім беру мен оларды қоғамдық өмірге интеграциялау оқу жоспарларын білім беру саласындағы озық техникалық жетістіктерді пайдаланып қайта ұйымдастыру, ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға білім беретін педагогтарды арнайы оқыту мен даярлау сынды шараларды жүзеге асыру нәтижесінде ғана қол жеткізу мүмкіндігін мойындады.

Материалдар мен тәсілдер

Зерттеуге арналған материалдар ретінде мүмкіндігі шектеулі балалардың білім алу құқықтарына кепілдік беретін Біріккен Ұлттар Ұйымының Бала құқықтары туралы Конвенциясы мен Мүгедектердің құқықтары туралы Конвенциясының ережелері, сонымен қатар Қазақстан Республикасындағы инклюзивті білім берудің негізін қалыптастырған Саламанка Декларациясының ережелері алынды. Еліміздегі ерекше білім алуға қажеттіліктері бар балаларға білім беру жүйесіндегі жасалынып отырған ерекше жағдайлар мен олардың нәтижелері талданады.

Талқылау

Ерекше білім алуға қажеттілігі бар адамдардың білім алуға деген құқықтарын қамтамасыз ету мәселесі 1994 жылы 7-10 маусым аралығында Саламанка қаласында Испания үкіметінің бастамасымен ЮНЕСКО-мен ынтымақтаса отырып ұйымдастырылған «Ерекше қажеттілігі бар адамдарға білім беру: қолжетімділік және сапа» Бүкіләлемдік Конференциясының басты тақырыбы болды. Конференцияға әлемнің 92 мемлекеті, 25 халықаралық ұйымы өкілдері қатысып нәтижесінде «Ерекше қажеттілігі бар тұлғаларға білім берудің қағидаттары, саясаты және тәжірибелік қызметтері туралы» Саламанка Декларациясы қабылданды.

Саламанка Декларациясы:

- әрбір баланың білім алуға деген құқығы мен қажетті білім деңгейін қалыптастыруға мүмкіндігін;

- әрбір баланың бірегей ерекшелігін, қызығушылығы, қабілеті мен оқу қажеттілігін;

- білім беру жүйесі мен білім беру бағдарламаларының осы бірегей ерекшеліктер мен қажеттіліктерді ескере отырып құрастырылуын;

- білім беру саласында ерекше білім алуға қажеттілігі бар тұлғалар өздерінің ерекше қажеттіліктерін толықтай қанағаттандыруға бағытталған педагогикалық әдістерге негізделген білім беру мекемелеріне қолжетімділігін;

- инклюзивті бағдарланған жалпы мектептер ерекше білім алуға қажеттілігі бар адамдарға деген кемсітушілік көзқарастарды жоюға, қоғамда инклюзивті көзқарасты қалыптастыруға, барлығына теңдей білім беруді қамтамасыз етуге және ең маңыздысы-білім берудің тиімділігі мен табыстылығын артыруға негіз болатындығына кәміл сенеді деп көзделді.

Саламанка Декларациясы барлық мемлекеттердің үкіметін саясат пен білім беруді қаржыландыруда жеке ерекшеліктері мен қабілеттеріндегі қиындықтарына қарамастан:

- Барлық балаларды білім берумен қамтамасыз ететін білім беру жүйесін дамытуға басымдық беруге;

- Заңнамалық немесе саяси декларация нысанында инклюзивті білім беру қағидатын қабылдауға;

- Инклюзивті білім беру саласында тәжірибесі бар мемлекеттермен демонстрациялық жобалар құрастыру мен тәжірибе алмасуды ынталандыруға;

- Ерекше білім алуға қажеттілігі бар балалар мен ересектерге ұсынылатын білім беруді жоспарлау, бақылау және бағалауға қатысуға шақырды [1].

Саламанка Декларациясы бүгінгі таңда әлемдік білім беру жүйесінде кеңінен қолданылып жүрген Инклюзивті білім берудің негізін қалады десек артық айтпаған боламыз.

«Бала құқықтары туралы» Конвенцияның 7-бабында: «мүше-мемлекеттер баланың білім алуға деген құқығын мойындайды және бұл құқықты тең мүмкіндіктер негізінде жүзеге асыруға біртіндеп қол жеткізу үшін қажетті шараларды қабылдайды» деп көзделген. Конвенцияда сөз болып отырған «қажетті шаралар» барлық балаларды міндетті және тегін орта біліммен, қолжетімді жоғарғы біліммен, білім беру мен кәсіби даярлау саласындағы ақпараттар мен материалдардың қолжетімділігімен қамтамасыз ету сияқты мемлекеттік шараларды қамтиды [2].

Мүгедектердің құқықтары туралы Конвенцияның 24-бабының 1-тармағы Конвенцияға мүше-мемлекеттердің: «мүгедек адамдардың білім алу құқықтарын мойындайтындығын және осы құқықты кемсітушіліксіз, тең мүмкіндіктер негізінде жүзеге асыру үшін білім берудің барлық деңгейінде инклюзивті біліммен қамтамасыз ету» [3] міндеттілігін анықтайды. Бұл міндеттер:

а) Адам әлеуетін дамыту, сондай-ақ қадір-қасиет пен өзін-өзі құрметтеу сезімін және адам құқықтарын, негізгі бостандықтарын және адамның әртүрлілігін құрметтеуді күшейту;

б) мүмкіндігі шектеулі адамдардың тұлғалық қасиеттерін, дарындары мен шығармашылықтарын дамыту, сонымен қатар олардың ақыл-ой және физикалық қабілеттерін толық көлемде дамыту;

с) Мүмкіндігі шектеулі адамдарды қоғам өміріне еркін және тиімді қатысу мүмкіндіктерімен қамтамасыз ету шараларынан көрініс табады [3].

Елімізде балалардың білім алу құқықтарына «Білім туралы» 2007 жылы 27 шілдеде қабылданған Қазақстан Республикасының заңымен кепілдік берілген. Аталған заңның 3-бабы сапалы білім алу құқығын қамтамасыз ете отырып, жеке адамның шығармашылық, рухани және күш-қуат мүмкіндіктерін дамыту; адамгершілік пен салауатты өмір салтының берік негіздерін қалыптастыру; даралықты дамыту үшін жағдай жасау арқылы ой-өрісін байыту (2-тармақ); білім алушылар мен тәрбиеленушілердің жеке ерекшеліктерін ескере отырып, білім алулары үшін арнаулы жағдайлар жасау (14-тармақ) міндетін көздейді [4].

БҰҰ Бас Ассамблеясының мақұлдауымен елімізде мүмкіндігі шектеулі балаларды жалпы білім беретін ортаға кіріктіру мақсатында 2009 жылы «Инклюзивті білім беруді дамыту» Тұжырымдамасы бекітілген. Тұжырымдамаға сәйкес мемлекет ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға олардың денсаулық жағдайын, физикалық және зияткерлік даму ерекшеліктерін, қажеттіліктерін ескере отырып білім беру жүйесінде қажетті жағдай қалыптастыруға міндеттенеді.

Инклюзивті білім беруге сәйкес ерекше білім беру қажеттілігі бар бала оқу бағдарламасына емес, керісінше арнайы оқу бағдарламасының мазмұны мен қарқыны осындай баланың қажеттілігіне бейімделіп құрастырылуы керек. Мектепке дейінгі және орта білім беру ұйымдарының қызметі ерекше білім беру қажеттілігі бар балаларды олардың әлеуметтік жағдайына, физикалық, эмоционалдық және зияткерлік даму ерекшелігіне қарамастан қабылдауға және сол балалардың қажеттілігіне бағытталған педагогикалық-психологиялық әдістерді қолдану негізінде қажетті жағдайды тудыру қағидатына негізделеді. Ерекше білім беру қажеттілігі бар балалардың қатарына әлеуметтік осал топтарда тәрбиеленетін балалар, педагогикалық қараусыз қалған балалар, жергілікті қоғамға бейімделуі кезінде белгілі бір қиындықтарға тап болған босқын, мигрант, қандас балалар, өмірлік қиын жағдайға тап болған балалармен қатар мүмкіндігі шектеулі балалар жатады.

2024 оқу жылының басында елімізде 203000 ерекше оқу қажеттілігі бар бала тіркелген [5]. Олардың 68,4 мыңы инклюзивті білім беру жағдайында білім алса, 20 мыңнан астам бала арнайы балабақшаға барған. Мүмкіндігі шектеулі балалардың 80 пайызы арнайы психологиялық-педагогикалық қолдауға ие. 2021 жылдың басында психологиялық-педагогикалық көмек көрсететін ұйымдардың саны бар болғаны 57 болса, 2024 жылы Республикамызда бұндай ұйымдардың саны 489-ды құраған. Оқу-ағарту министрлігінің мәліметінше 2024 жылдың

соңғы 9 айында еліміздің 5 000-нан астам педагогтары инклюзивті білім беру бойынша біліктілікті арттыру курстарынан өткен. Педагогтардың біліктілігін арттыру курстары инклюзивті білім берудегі жаңа әдістер, ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыстың психологиялық-педагогикалық аспектілері мен олардың жетістіктерін бағалау сынды тақырыптарды қамтыған. Бұл- білім беру саласындағы инклюзивті білім беруге деген қызығушылықтың артуының дәлелі.

Инклюзивті білім беру саласында іске асқан мемлекеттік саясаттың кезекті бір маңызды бағыты - «Әр бала мектепке лайық» жобасы. Жоба 2015 жылдың шілде айында «Болашақ» корпоративтік қорының қолдауымен іске қосылды және білім беру ұйымдарында аутизм және басқа да психикалық бұзылыстары бар балаларды оқытудың инклюзивті моделін енгізуге бағытталды. ДДСҰ-ның мәліметінше әлемдегі әрбір 100 баланың 1-еуі АСБ-дан (аутизм спектрінің бұзылысы) зардап шегеді екен [6]. Бұл дерт әсіресе төмен және орташа кірісі бар елдерде кеңінен таралған. 2020 жылмен салыстырғанда соңғы жылдары елімізде АСБ-мен ауыратын балалар саны 2 есеге артқан: 2020 жылы 6771 баладан, 2022 жылы 12 087 баладан аутизм спектрінің бұзылуы анықталса, 2024 жылы бұл көрсеткіш 15 000 асқан [7].

АСБ-мен ауыратын балалардың қажеттілігі мен қабілеттері түрлі уақыттарда өзгеріп тұруы мүмкін. Бұндай балалардың кейбірі өз бетінше, өнімді өмір сүруге қабілетті болса, кейбірінің бұзылыстары ауыр дәрежеде болғандықтан (дамуының терең артта қалуынан бастап, толықтай ақыл-ой кемдігіне дейін) өмір бойы өзге адамдардың тарапынан күтім мен қолдауға мұқтаж болады. Ғылыми негізделген әлеуметтік-психологиялық шаралар дұрыс және үздіксіз ұйымдастырылса аутизм дертімен ауыратын балалар жақсы білім көрсеткіштерін иеленіп орта кәсіптік немесе жоғарғы оқу орындарында білім алулары да мүмкін. АСБ бар балаларды қоғамдық өмірге интеграциялау мен әлеуметтендіруде ата-ананың атқаратын рөлі жоғары.

«Әр бала мектепке лайық» жобасының аясында АСБ бар балаларды білім беру жүйесіне кіріктіру мақсатында инклюзияны қолдау кабинеттері (ИҚК) ашылды. Бұл кабинеттердің жұмысы мінез-құлықты қолданбалы талдау әдістеріне негізделген. Инклюзияны қолдау кабинеттері - бұл мектептегі оқуда қиындықтары бар оқушыларға оқу үрдісінен қол үзбей, қажеттіліктеріне сәйкес көмек алатын қосымша бөлме. Бүгінгі таңда Қазақстанның 17 аймағында 46 инклюзияны қолдау кабинеттері жұмыс жасайды. Инклюзияны қолдау кабинеттері өз жұмыстарының негізі ретінде АВА Therapy (Applied behavior analysis- мінез-құлықты қолданбалы талдау) оқыту бағдарламасын алады. АВА Therapy- аутизмге арналған, мінез-құлық технологиялары мен оқыту әдістеріне негізделген қарқынды оқыту бағдарламасы [8]. АВА Therapy балалардың бойында жағымды әрі өнімді мінез-құлықты дамытуға көмектеседі, арнайы білім беруде олардың мінез-құлықтары мен білім алуларына әсер етуші фактор ретінде мүмкіндігі шектеулі балаларға қолданылады. Бұл оқу бағдарламасы арнайы білім мамандары мен психологтарға баланың бойындағы академиялық

қабілеттерді дамытып қана қоймай, олардың мінез-құлқын түсініп, жақсы жаққа өзгерту, коммуникативтік дағдыларды дамыту үшін жүргізілетін кешенді жұмыстардың нақты бағыттарын айқындауға мүмкіндік береді.

Нәтижелер мен қорытынды

Мүмкіндігі шектеулі балалар денсаулық жағдайының ауырлық дәрежесі мен мүгедектігінің сипатына қарай педагогикалық-медициналық-психологиялық комиссияның шешімімен (ПМПК) үйден білім алуға құқықтары бар. Ерекше білім алу қажеттігі бар мүмкіндігі шектеулі балаға әртүрлі санаттағы балалардың психофизикалық даму ерекшеліктері саласында қажетті білімі мен дағдысы бар педагогтар көзбе-көз және\немесе қашықтықтан арнайы құрастырылған білім беру бағдарламасына сәйкес білім беруді жүзеге асырады [9].

Баланы ерекше білім алу қажеттігі бар деп тануды жергілікті жерлердегі психологиялық-медициналық-педагогикалық консультациялар (ПМПК) жүргізеді. Баланы ПМПК тексеруге жіберудің 3-жолы бар

1. Егер баланың ата-анасы не заңды өкілі баланың бойында оқу бағдарламаларын игеруде қиындықтары бар деп еспетесе өздерінің жеке шешімдері негізінде келуі мүмкін

2. Бала білім алып жатқан мекеменің жолдамасы негізінде

3. Бала тіркелген медициналық ұйым жолдамасы негізінде.

ПМПК қызметі ерікті және тегін болғандықтан баланың ата-анасы өту немесе өтпеуді ерікті түрде шешім қабылдайды. ПМПК комиссиясының құрамына: педагог-психолог, дефектолог маман, логопед, психиатр-дәрігер кіреді. Егер балада есту немесе көру қабілетімен мәселелер болған жағдайда комиссия құрамына тифло-сурдопедагог, офтальмолог-дәрігер, отоларинголог негізіледі, бірақ көп жағдайларда ПМПК құрамында тарпрофильді мамандар болмағандықтан, бұл мамандардың алдын-ала қарау нәтижесінде берген қорытындылары ПМПК комиссиясына қосымша ұсынылуы мүмкін. Баланың жасы, оның жеке ерекшеліктеріне байланысты комиссиядан өту ұзақтығы әртүрлі болуы мүмкін (30 минуттан-1,5 сағатқа дейін) [9]. Комиссия тексерісінің нәтижесінде қорытынды шығарады, ол қорытындыға сәйкес баланың физикалық немесе психикалық дамуындағы ерекшеліктердің бар не жоғы негізделеді, егер бар болған жағдайда баланың білім алуына қажетті арнайы жағдайлар жасау қажеттілігі көзделеді. Қорытынды мынадай ұсыныстарды қамтуы мүмкін: баланы оқыту бағдарламасының түрі, балаға қолайлы ортаны тудыру шарттары, балаға логопед, дефектолог немесе психологпен қосымша оқу немесе қосымша даярлықтың қажеттілігі бар я жоқтығы, баланы бақылайтын мамандар тізбесі.

ПМПК қорытындысы тек ұсынымдық сипатқа ие, онымен келіспеген ата-ананың оған шағым жасауға құқығы бар. ПМПК-да тексерістен өту балаға мүгедектік тағайындау кезінде де қажет болуы мүмкін, бұл жағдайда баланы ПМПК-ға МӘС бөлімі жолдайды.

«Мүгедектердің құқықтары туралы» Конвенцияның 24-бабы 2-тармағында мүмкіндігі шектеулі балалардың тегін, сапалы және міндетті жалпы білім беру жүйесінде білім алулары үшін мүше-мемлекеттердің олардың жеке қажеттіліктерін ескере отырып «ақылға қонымды құралдармен» қамтамасыз етілуі керектігін [3] міндеттейді. Конвенцияда ақылға қонымды құралдарға «мүмкіндігі шектеулі адамдардың басқа адамдармен теңдей адамға тән барлық құқықтар мен бостандықтарды жүзеге асыруларын қамтамасыз етуге бағытталған қажетті жағдайлар» деген анықтама берілген.

Мүше-мемлекеттер мүмкіндігі шектеулі адамдарды білім алу үрдісіне және жергілікті қоғамның мүшесі ретінде толық және тең қатысуларын жеңілдету ету мақсатында мүмкіндігі шектеулі адамдардың өмірлік және әлеуметтік даму дағдыларын игеруге мүмкіндіктер тудырады. Осы мақсатта мүше-мемлекеттер :

а) Брайль әліппесін, баламалы қаріптерді меңгеруге, оларды бағдарлау мен ұтқырлық дағдыларын қалыптастыру

б) ымдау тілін меңгеруге және саңырау адамдардың тілдік тұлғасын насихаттау ;

с) адамдарды, соның ішінде зағип, керең, мылқау балаларды оқыту ең қолайлы тілдер мен әдістер, коммуникация құралдарын қолдану арқылы және білім мен әлеуметтік дамуға барынша қолайлы ортада жүзеге асырумен қатар қажетті өзге де шараларды қамтамасыз етулері қажет.

«Қазақстан Республикасында мүгедектігі бар адамдардың құқықтарын қамтамасыз ету және тұрмыс сапасын жақсарту жөніндегі 2025 жылға дейінгі Ұлттық Жоспарда» келтірілген мәліметтерге сүйенсек зағип балалар үшін 2017 жылдан бастап Брайль жүйесі бойынша және ірілендірілген қаріппен, сондай-ақ зияткерлік бұзушылықтары бар балаларға арналған оқулықтарды әзірлеу басталды, бұл салаға жыл сайын 140 млн теңгеден астам қаражат бөлінеді. 0-1, 5 және 7-сыныптарға арналған оқулықтар әзірленді, ал 2020 жылға дейін 11-сыныпты қоса алғанда, барлық оқулықтарды әзірлеу жоспарланған [10].

Әдебиеттер тізімі

1. Саламанкская декларация и рамки действий по образованию лиц с особыми потребностями.

https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/pdf/salamanka.pdf (өтініш берген күні: 06.03.2025)

2. Конвенция о правах ребенка. Принята резолюцией 44/25 Генеральной Ассамблеи от 20 ноября 1989 года.

https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/childcon.shtml (өтініш берген күні: 06.03.2025)

3. Конвенция ООН «О правах инвалидов», принятая резолюцией 61\106 Генеральной Ассамблеи от 13.12.2006г.

https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/disability.shtml (өтініш берген күні: 06.03.2025)

4. «Білім туралы» Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319 заңы <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319> (өтініш берген күні: 06.03.2025)
5. Ерекше білім беру қажеттілігі бар балалар саны 200 мыңнан асады. <https://baq.kz/erekshe-bilim-beru-qazhettiligi-bar-balalar-sany-200-mynnan-asady-321225/> (өтініш берген күні: 06.03.2025)
6. Аутизм. Всемирная Организация здравоохранения. <https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/autism-spectrum-disorders> (өтініш берген күні: 06.03.2025)
7. Аутизм выявили у 15 тыс. детей в Казахстане. <https://24.kz/ru/news/zdravookhranenie/645259-autizm-vyyavili-u-15-tys-detej-v-kazakhstane> (өтініш берген күні: 06.03.2025)
8. Инклюзия детей с аутизмом и другими особенностями развития в школы Казахстана <https://bolashakcharity.kz/projects/kazhdyj-rebenok-dostoin-shkoly> (өтініш берген күні: 06.03.2025)
9. «Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық –педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы» Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 11 шілдедегі №343 заңы <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z020000343> (өтініш берген күні: 06.03.2025)
10. Қазақстан Республикасында мүгедектігі бар адамдардың құқықтарын қамтамасыз ету және тұрмыс сапасын жақсарту жөніндегі 2025 жылға дейінгі ұлттық жоспарды бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 28 мамырдағы № 326 қаулысы <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000326> (өтініш берген күні: 06.03.2025)

References

1. Salamanskaya deklaraciya i ramki dejstvij po obrazovaniju lic s osobymi potrebnostyami. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/pdf/salamanka.pdf (өтініш берген күні: 06.03.2025)
2. Konvenciya o pravah rebenka Prinyata rezolyuciej 44/25 General'noj Assamblei ot 20 noyabrya 1989 goda. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/childcon.shtml (өтініш берген күні: 06.03.2025)
3. Konvenciya OON «O pravah invalidov» Prinyataya rezolyuciej 61\\106 General'noj Assamblei ot 13.12.2006g. Rezhim dostupa: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/disability.shtml (өтініш берген күні: 06.03.2025)
4. «Bilim turaly» Kazakstan Respublikasynyn 2007 zhylgy 27 shildedegi № 319 zany <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319> (өтініш берген күні: 06.03.2025)
5. Erekshe bilim beru kazhettiligi bar balalar sany 200 mynnan asady. <https://baq.kz/erekshe-bilim-beru-qazhettiligi-bar-balalar-sany-200-mynnan-asady-321225/> (өтініш берген күні: 06.03.2025)

6. Autizm. Vsemirnaya Organizaciya zdavoohraneniya.
<https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/autism-spectrum-disorders>
(өтиніш берген кyні: 06.03.2025)
7. Autizm vyvavili u 15 tys. detej v Kazahstane.
<https://24.kz/ru/news/zdravookhranenie/645259-autizm-vyvavili-u-15-tys-detej-v-kazahstane> (өтиніш берген кyні: 06.03.2025)
8. Inklyuziya detej s autizmom i drugimi osobennostyami razvitiya v shkoly Kazahstana
<https://bolashakcharity.kz/projects/kazhdyj-rebenok-dostoin-shkoly>
(өтиніш берген кyні: 06.03.2025)
9. «Kemtar balalardy aleumettik zhane medicinalyk –pedagogikalyk tuzeu arkyly koldau turaly» Kazakstan Respublikasynyn 2002 zhylgy 11 shildedegi №343 zany
<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z020000343>
10. Kazakstan Respublikasynda muggedektigi bar adamdardyn kuckyktaryn kamtamasyz etu zhane turmys sapasyn zhaksartu zhonindegi 2025 zhylga dejingi ulttyk zhospardy bekitu turaly Kazakstan Respublikasy Ukimetin 2019 zhylgy 28 mamyrday №326 kaulysy
<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000326> (өтиніш берген кyні: 06.03.2025)